

gibi âlimler bile onun *es-Serâ'irü'l-hâvî*'de ortaya koymuş olduğu bu istidlâlî ve usûlî metottan mümkün olduğu ölçüde faydalanmışlardır.

Şer'î deliller açısından İbn İdrîs'in Şîi fikhına yaptığı en önemli katkı Kitap, Sünnet (imamların ahhbârî) ve icmâin yanında akıl delilini dördüncü kaynak olarak kabul etmiş olmasıdır. Akıllı bu şekilde kabul eden ilk Şîi âlimi olmakla birlikte ictihad kelimesini kullanmakta oldukça temkinli davranmıştır. Onun bu tutumu, kendi zamanındaki Şîi düşüncesinin ictihad konusundaki tereddütlerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Dil, ricâl ve ensâb ilmi hususunda Şîi fikhına bazı yeni unsurların girmesine yardımcı olan İbn İdrîs'in zekât, humus ve cuma namazıyla ilgili görüşleri diğer Şîi ulemâyâ göre nisbeten farklılık göstermektedir. Gaybet döneminde cuma namazının vâcip olmadığını ileri süren İbn İdrîs'e göre cuma namazını ancak imam veya onun tarafından tayin edilen vekiller (sefirler) kıldırabilir. Buna karşılık bayram namazlarını Şîi fukahandan da kıldırabileceğini kabul etmektedir. Humus konusunda da kendisinden sonraki usûlî ulemâdan farklı görüşlere sahip olan İbn İdrîs, önceki Şîi ulemâsı gibi humustan imamın payının ayrılarak onun zuhuruna kadar bekletilmesi fikrini savunmakta ve İmâmî fakihin zekâtı toplayıp dağıtma yetkisinin bulunup bulunmadığı meselesiyle fazla ilgilenmemektedir. Sonuç olarak Muhakkık el-Hillî ve İbnü'l-Mutahhar el-Hillî gibi Şîi ulemâ ile karşılaştırıldığında İbn İdrîs'in, nisbeten sınırlı bir velâyet anlayışını kabul etmek suretiyle fakihin fikhî otoritesinin kapsamını daha da daralttığı görülmektedir. Bu da onun zamanında niyâbet müessesesinin henüz tam anlamıyla teşekkül etmemiş olmasından kaynaklanmıştır.

Eserleri. 1. *es-Serâ'irü'l-hâvî li-tahrîri'l-fetâvî* (Kum 1970). Havze-i İlimiyye'de belirli bir süre ders kitabı olarak okutulan eser günümüzde de Şîi ulemâ arasında önemini korumaktadır. 2. *Muntehabût-Tibyân (Muhtaşarût-Tibyân)* (Kum 1409). Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *et-Tibyân* adlı eserine hâşiye ve tenkit mahiyetindedir. İbn İdrîs'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü't-Ta'likât*, *Mesâ'ilü İbn İdrîs*, *Risâle fî mâ'ne'n-nâsib*, *Hulâsatü'l-istidlâl*, *Mesâ'il fî eb'âdi'l-fikh ve ecvibetihâ*, *Risâle'î der Teklîf*, *Risâle'î der Müzâyâka ve Müvâsa'a*, *Menâsik*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dâvûd el-Hillî, *er-Ricâl* (nşr. Muhaddis Urmevî), Tahran 1342 hş., s. 489; Esterâbâdî, *el-Fevâ'idü'l-medeniyye*, Tahran 1903, s. 30, tür.yer.; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 65; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minin*, Tahran 1955, I, 569; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad 1385/1965, II, 243; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Tahran 1367, I, 163; Bahrânî, *Lü'lü'ttâ'îl-bahreyn* (nşr. M. Sâdik Bahrülulûm), Necef 1966, s. 276-282; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzû'l-ulemâ' ve hiyâzû'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1981, V, 31-33; Muhammed b. Süleyman et-Tünükübünî, *Kışaşû'l-ulemâ'*, Tahran 1985, s. 426-427; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, VI, 274-290; Ebû Ali Mâzenderânî el-Hâirî, *Münthe'le-makâl fî 'ilmî'r-ricâl*, Tahran 1300 hş., s. 260; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşârifî's-Şî'a*, Necef 1936, I, 249; III, 333; XX, 330; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tahran 1990, V, 377-379; Abbas el-Kumî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Tahran 1989, I, 201; Mirza Hüseyin Nûrî, *Müstedrekü'l-Vesâ'il*, Tahran 1382, III, 481; Abdullah Mâmekânî, *Tenkihü'l-makâl*, Necef 1350, I, 95; II, 77; Muhammed Bâkir es-Sadr, *el-Me'âlimü'l-cedîde li'l-usûl*, Necef 1975, s. 69-76; *A'yânü's-Şî'a*, IV, 120; Ali Fâzıl Kâinî, *'İlmü'l-usûl*, Kum 1985, s. 136-137; A. Newman, *The Development and the Significance of the Rationalist and Traditionalist Schools in Imami Shi'i History from the Third / Ninth to the Tenth / Sixteenth Century* (doktora tezi, 1986), University of California, s. 472-484; A. A. Sachedina, *The Just Ruler*, New York 1988, s. 13-14, 72, 75, 133, 149-151, 193, 240-241; Hüseyin Müderrişî Tabâtabâî, *Mukaddime'î ber Fikh-i Şî'a* (M. Âsaf Fikret), Meşhed 1368 hş./1990, s. 51, 86; Ebû'l-Kâsım Gorcî, "Nigâhî ber Tehavvül-i 'İlm-i Uşûl", *Makâlât ve Berresihâ*, XXXII-XXXIII, Tahran 1358, s. 61-62; Muhammed İbrâhim Cennâtî, "Akıl Çehâromin Menba'-i İctihâd", *Keyhân-i Endişe*, XXI, Kum 1367 hş., s. 2-19; a.mlf., "Aşr-ı Gostereş-i İstidlâl der Mesâ'il-i İctihâd", a.e., LIV (1373 hş.), s. 51-68; Mustafa Muhakkık Dâmad, "İbn İdrîs", *DMBİ*, II, 718-720.

MAZLUM UYAR

İBN İLALMIŞ

(ابن إلمش)

Ebû Hafs Kêmâlüddin Ömer b. el-Hızır b. İlalımış ed-Düneysirî et-Türkî eş-Şafîî (ö. 640/1242 [?])

Hilyetü's-seriyyîn min havâşşî'd-Düneysiriyyîn adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, tıp ve hadis âlimi.

574'te (1178) Mardin'in bugün Kızıltepe denilen ve eskiden Koçhisar adıyla da bilinen Düneysir beldesinde doğdu. Tahsiline küçük yaşlarda burada başladı. İbnü'z-Zâmir Ali b. Muhammed b. Debbâs en-Nîlî, Ebû Amr Osman b. Kutluğ en-Nasîbî ve Ebû Amr Osman es-Siirdî'den kıraat, Ebû Bekir b. Abdullah b. Revâha et-

Türkî el-Hanefî'den ferâiz okudu. Küçük bir şehir olmakla birlikte ilim hayatının oldukça ileri bir seviyede bulunduğu Düneysir'e uğrayan âlimlerin derslerine katıldı. Abdülhâlîk en-Neştebirî, Ebû Bekir Atîk b. Ebû'l-Kâsım el-Mısırî, İbn Ebû'r-Reyyân, İsmâil es-Sîbî, Yûsuf es-Sevvâr, İbn Bâseveyh, İbn Müflih el-Makdisî, Ca'fer b. Muhammed b. Abbas, Mecdüddin İbnü'l-Esir el-Cezerî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hasan el-Hillâvî (Hillî) ve Ebû Ali Hanbelî er-Rusâfî'den hadis; Seyfeddin el-Merâgî, Kadî Ebû İmrân el-Mâkisinî ve Kadî Atîk b. İbrâhim el-Eyzûlî'den fikh tahsil etti. 595 (1199) yılında Kadî Ebû İmrân el-Mâkisinî ile birlikte hacca gitti. Mekke ve Medine'de hadis dinledi. 602'de (1205-1206) hadis âlimi Ömer b. Muhammed b. Taberzed'in Erbil'e geldiğini haber alınca ondan hadis dinlemek için Erbil'e gitti. Kendisi bu hocasından övgüyle bahsetmiş, hadis ilminde en çok ondan istifade ettiğini belirtmiştir.

İbn İlalımış Düneysir'de tıpla da ilgilenirdi. Muhtemelen tıbbâ dair ilk bilgilerini babasının yakın arkadaşı tabip Ebû'l-Bekâ Sâbit b. Ahmed el-Harrânî'den aldı. Musul'da tabip Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Hübel el-Bağdâdî ile tanıştı ve ondan tıpla ilgili bazı bilgiler edindi. Bu arada onun *el-Muhtâr fî't-ıbb* adlı kitabını okudu. 605 (1208) yılından önce Bağdat'a gitti. Burada tabip Ebû'l-Hayr el-Mesihî'den istifade etti. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Abdülmün'im b. Küleyb, Mübârek b. Ma'tûş ve başkalarından hadis dinledi.

Hac dönüşü Erbil, Musul ve Bağdat'a yaptığı seyahatlerin ardından Düneysir'e yerleşen İbn İlalımış burada talebe yetiştirmekle meşgul oldu. Onun Düneysir'e ne zaman döndüğü bilinmemektedir. İbn İlalımış'ın vefat tarihi belli değildir. Safedî onun 640 (1242) yılında öldüğünü kaydeder (*el-Vâfi*, XXII, 458).

İbn İlalımış, Düneysirli olan ya da Düneysir'le herhangi bir şekilde münasebeti bulunan âlimlerin biyografilerini ihtiva eden *Hilyetü's-seriyyîn min havâşşî'd-Düneysiriyyîn* adlı eseriyle meşhurdur. Kitabın, Ahmed b. Sa'dullah el-Harrânî adlı müstensih tarafından 743 (1342) yılında müellif hattı bir nüshadan bazı kısımları çıkarılmak suretiyle istinsah edilen tek yazma nüshası Berlin Staatsbibliothek'te (nr. 9851) bulunmaktadır (Ahlwardt, IX, 334-335). Safedî ve Zebîdî eserin adını *Târîhu Düneysir*; İbnü's-Şa'âr, İbnü'l-Adîm, İbnü'l-Fuvatî ve Sehâvî *Hilyetü's-seriyyîn* olarak kaydetmişlerse de bu nüshanın sonunda *Hilyetü's-seriyyîn*

min havâşşi'd-Düneysiriyyîn şeklinde yazılmıştır. Eserin mevcut nüshasında giriş kısmı yer almamaktadır. Sekiz bölümden meydana gelen eserde Düneysir'de oturan veya orayı ziyaret etmiş olan altmış âlimin biyografisine yer verilmiştir. Müstensih Ahmed b. Sa'dullah kitabın sonunda eserin aslında mevcut olan kasideleleri kitaba almadığını söyler. Müstensihin, "*Hilyetü's-seriyyîn min havâşşi'd-Düneysiriyyîn* kitabından seçtiklerimin sonudur" şeklindeki ifadesinden eserin üslûbuna dokunmadığı anlaşılmaktadır. Ahmed el-Harrânî ayrıca eseri Ömer b. Muhammed b. Hacı Sökmen el-Artukî'nin teşvikiyle hazırladığını ifade etmektedir. *Hilyetü's-seriyyîn*'deki biyografilerin büyük bir kısmı başka hiçbir eserde bulunmamaktadır. Kitapta yer alan çeşitli şairlere ait 500'ü aşkın beyit de hiçbir divanda mevcut olmadığından eser Arap edebiyatı tarihi açısından da dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. İbn Saîd, Zebîdî, Kıftî, İbnü'ş-Şa'âr, İbnü'l-Adîm ve İbnü'l-Fuvatî gibi müelliflerin faydalandığı *Hilyetü's-seriyyîn* İbrâhim Sâlih tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1406/1986, 1413/1992).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İlamış, *Hilyetü's-seriyyîn min havâşşi'd-Düneysiriyyîn* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dımaşk 1413/1992, neşreden giriş, s. 5-18; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 478; İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil* (nşr. Sâmî es-Sakkâr), Bağdad 1980, I, 234; İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-ulemâ* (Lippert), s. 290; İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâ'idü'l-cümân fi ferâ'idü şu'arâ'i hâze'z-zamân* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, V, 355-356; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 631-640*, s. 438-439; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 458; Sehâvî, *el-Hân bi't-tevbih*, s. 126; Keşfü'z-zunûn, I, 690; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 334-335; Brockelmann, *GAL*, I, 406; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 785; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 283-284; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 367; a.mlf., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 221-223; Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul 1982, s. 123; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 384; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 45.

CEVAT İZGİ

İBN İSÂ

(İbn Esî)

(ö. 967/1559-60)

Mutasavvif-şair.

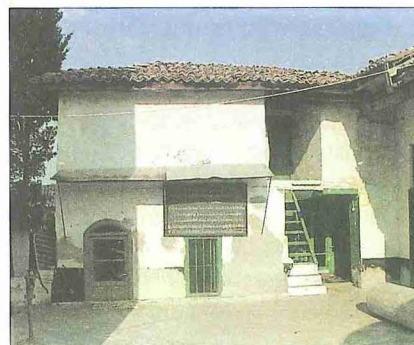
902'de (1496-97) o dönemde Aydın vilâyetinin Saruhan sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Akhisar'da doğdu. Asıl adı İlyas, babasının adı İsâ'dır. Hayatı hak-

kında bilinenler, bir Bayramî şeyhi olan babasının menâkıbına dair kaleme aldığı *Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddîn* adlı kendi eserine ve özellikle, bu eserin sonuna kimin tarafından eklendiği bilinmeyen kendisine dair bölüme dayanmaktadır.

İbn İsâ seyrü sülûkünü, medrese tahsilini tamamlamasının ardından önce Bayramiye şeyhlerinden Muhammed Çelebi'den, daha sonra Şemsiye-i Bayramiye'nin Tennûriyye kolunun piri İbrâhim Tennûrî'nin oğlu Şeyh Kasım Efendi'den icâzet almış olan babası Mecdüddin İsâ'nın yanında tamamlayıp hilâfet almış; onunun 928 (1522) yılında Aydın'a yerleşmesi üzerine, Akhisar'daki tekke de onun makamına geçmiş, ancak babası hayatata iken (ö. 937/1530-31) ona karşı saygısızlık olacağı düşüncesiyle hiç kimseye hilâfet vermemiştir. Akhisar'da vefat eden İbn İsâ, Şeyh İsâ Camii bitişiğindeki türbede babasının yanına defnedilmiştir.

İbn İsâ'nın tarikat silsilesi, Mecdüddin İsâ Saruhânî ve Şeyh Kasım vasıtasıyla İbrâhim Tennûrî'ye, ondan da Şemsiye-i Bayramiye'nin piri Akşemseddin'e ulaşır. Buna göre İbn İsâ'ya nisbet edilen İseviyye'yi Tennûriyye'nin bir kolu saymak gerektiği halde Harîrîzâde onu Şemsiye-i Bayramiyye'nin bir şubesi olarak göstermiştir (*Tibyân*, I, vr. 173^a). İbn İsâ'dan sonra İseviyye de fazla devam etmemiştir. İbn İsâ'nın Baba Ahmed Germiyânî, Muslihiddin Germiyânî, Muhammed Rûmî, Kasım Malatyavî, Rûşen-i Rûmî (Nûri Rûşenî), Abdî Halîfe Tirevî, Ömer Mentemşevî, Dede Hasan Bayındırî adlarını taşıyan sekiz kişiye hilâfet verdiği bilinmektedir (*Fusûl-i Aşere*, vr. 4^a). Bunlardan Kasım Malatyavî'nin Amasya'ya gönderildi-

İbn İsâ'nın türbesi - Akhisar / Manisa

Nutk-ı İbn İsâ adlı eserden bir sayfa (Millî Ktp., nr. 3664, vr. 86^a)

ği, Muhammed Rûmî'nin ise tekkesini İstanbul yakınlarında bir yere kurduğu belirtilmektedir (*Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddîn*, vr. 73^a).

Vahdet-i vücûd düşüncesini işlediği şiirleri tasavvufî muhtevasıyla olduğu kadar edebî yönüyle de dikkat çeken İbn İsâ'nın kullandığı teşbih, istiare, tevriye ve cinas sanatları aynı zamanda Osmanlı Türkçesi'nin inceliklerine vâkıf olduğunu da göstermektedir. *Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddîn*'de onun 10.000 ilâhi ve gazeli bulunduğu bildirilmekteyse de (vr. 73^b) bunlar günümüze ulaşmamıştır. Gölge oyununu anlatan bir gazeli Hellmut Ritter tarafından yayımlanmıştır (*Karagös Türkische Schattenspiele*, s. 572-573). Döneminde cifr ilminin en tanınmış mümessillerinden biri olan İbn İsâ'nın vefk yazmakta mâhir olduğu nakledilir. Bazı kaynaklarda tabip olduğu ve tıbbâ dair bir eser kaleme aldığı da belirtilmektedir.

Eserleri. 1. *Nutk-ı İbn İsâ*. Millî Kütüphane'deki bir mecmuada bu başlık altında kayıtlı yirmi gazeli Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). 2. *Menâkıb-ı Şeyh Mecdüdd-*